

**JAMIYAT HAYOTIDA SIYOSIY ELITA ISHTIROKINING O‘ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

G‘ofir Aliyev Quvatovich

Navoiy davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

E-mail: gofur.aliyev@gmail.com

Tel: +998 338090999

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21133783>

Anotatsiya: Ushbu maqolada jamiyat hayotida siyosiy elitaning ishtirokining o‘ziga xos xususiyatlari ijtimoiy-falsafiy va siyosiy tahlil asosida yoritib beriladi. Siyosiy elita tushunchasining nazariy asoslari, uning jamiyat boshqaruvidagi o‘rni, bajaradigan funksiyalari hamda legitimlik va ijtimoiy ishonch bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida siyosiy elita faoliyatiga qo‘yilayotgan yangi talablar ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Siyosiy elita, jamiyat, davlat boshqaruvi, legitimlik, ijtimoiy ishonch, globallashuv, siyosiy jarayonlar, ijtimoiy barqarorlik, strategik boshqaruv, fuqarolik jamiyati.

Аннотация: В данной статье на основе социально-философского и политического анализа освещаются специфические особенности участия политической элиты в жизни общества. Анализируются теоретические основы понятия политической элиты, ее роль в управлении обществом, выполняемые функции, а также ее связь с легитимностью и социальным доверием. Также раскрываются новые требования, предъявляемые к деятельности политической элиты в условиях глобализации и цифровой трансформации.

Ключевые слова: Политическая элита, общество, государственное управление, легитимность, социальное доверие, глобализация, политические процессы, социальная стабильность, стратегическое управление, гражданское общество.

Abstract: This article highlights the specific characteristics of the political elite's participation in social life through socio-philosophical and political analysis. The theoretical foundations of the concept of the political elite, its role in public administration, the functions it performs, and its connection with legitimacy and social trust are analyzed. It also reveals new requirements for the activities of the political elite in the context of globalization and digital transformation.

Keywords: Political elite, society, public administration, legitimacy, social trust, globalization, political processes, social stability, strategic management, civil society.

Kirish. Siyosiy elita jamiyatning boshqaruv jarayonida markaziy rol o‘ynaydigan ijtimoiy qatlamdir. Siyosatshunoslik adabiyotlarida siyosiy elita — bu xalq boshqaruvining strategik qarorlarini tayyorlaydigan va amalga oshiradigan nufuzli guruh deb ta’riflanadi. U jamiyat tuzilmasida kichik sonli bo‘lishiga qaramay, muhim siyosiy hokimiyat resurslarini egallaydi hamda davlat siyosatini shakllantirish va jamiyat hayot yo‘nalishlarini belgilashda hal qiluvchi funksiyani bajaradi. Siyosiy elita tushunchasi klassik olimlar — V. Pareto, G. Moska va R. Mixel’s nazariyalarida o‘z aksini topgan bo‘lib, ular jamiyatda boshqaruvchi ozchilik va boshqariluvchi ko‘pchilikning mavjudligini asos sifatida ko‘rsatgan [1]. Bu nazariy yondashuvlarda siyosiy elita nafaqat hokimiyatni amalga oshiruvchi guruh, balki ijtimoiy jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan institut sifatida ham qaraladi.

Siyosiy elitaning jamiyat hayotidagi ishtiroki bir qator funksiyalar orqali namoyon bo’ladi. Birinchidan, elita strategik rejalashtirish va davlat siyosati yo’nalishlarini belgilar ekan, ta’lim, sog’liqni saqlash, iqtisodiyot, xavfsizlik va madaniyat kabi sohalarida muhim qarorlarni qabul qiladi. Ikkinchidan, u jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash, manfaatlar muvozanatini yo’lga qo’yish hamda ijtimoiy nizolarni boshqarish kabi vazifalarni bajaradi. Siyosiy elitaning qarorlari ko’pincha jamiyat institutlarining funksiyalarini belgilashda o’z aksini topadi; masalan, qonunchilik tashabbuslari yoki ijtimoiy siyosat strategiyalari elita qarorlari orqali shakllanadi [2]. Bu jarayonda siyosiy elitaning malakasi, jamiyat bilan muloqot darajasi va professional salohiyati alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda siyosiy elita tarkibidagi gender va demografik muvozanat masalalari ham jiddiy e’tibor talab qiladi. Global statistik ma’lumotlarga ko’ra, xotin-qizlar parlament vakolatxonalarining o’rtacha 27 % atrofini egallaydi — bu 2004 yilda 15.6 % bo’lgan ko’rsatkichdan sezilarli o’sishni anglatadi, ammo baribir ko’pchilik lavozimlarda erkaklar ustunligini ko’rsatadi. Boshqa statistikaga ko’ra, vazirlik darajasidagi kabinet lavozimlarida ayollar ulushi global bo’yicha taxminan 23.3 % bo’lib, bu holat siyosiy elitaning yuqori ishtirokidagi gender notengligini aks ettiradi. Bu raqamlar siyosiy elita tuzilmasida hali ham erkaklar hukmronligini ko’rsatadi: masalan, siyosiy sohada erkaklar hissi ayollarga nisbatan taxminan uch barobar ortiqroq bo’lishi qayd etilgan tahlillar mavjud [3].

Asosiy qism. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida siyosiy elitaning roli yanada murakkablashmoqda. Endilikda siyosiy elita nafaqat milliy siyosatni, balki global jarayonlarni ham hisobga olgan holda strategik yo’nalishlarni belgilashi lozim. Buning uchun elita intellektual salohiyat, strategik tafakkur, innovatsion yondashuv hamda jamiyat bilan doimiy muloqotga asoslangan siyosiy madaniyatni shakllantirishi kerak [4]. Shunday qilib, siyosiy elitaning jamiyat hayotidagi o’ziga xos ishtiroki uni zamonaviy jamiyatning ajralmas va har tomonlama tahlil etilishi lozim bo’lgan ijtimoiy tashkilotga aylantiradi.

Jamiyat faoliyatining samaradorligi va barqarorligi ko’p jihatdan siyosiy elitaning qaror qabul qilish, boshqaruv strategiyalarini belgilash va ijtimoiy jarayonlarni muvofiqlashtirish salohiyatiga bog’liqdir. Siyosiy elita — bu jamiyatning kichik, ammo siyosiy hokimiyat va ijtimoiy ta’sir resurslarini egallagan noyob qatlamidir. Nazariy jihatdan klassik sotsiologlar, jumladan Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca va Robert Michels siyosiy elitaning doimiy mavjudligini va boshqaruvchi ozchilik hamda boshqariluvchi ko’pchilik o’rtasidagi munosabat strukturasi sifatida uni ilmiy asoslab bergan [5]. Ularning fikricha, elita tuzilmasi jamiyat ijtimoiy evolyutsiyasining ajralmas qismidir va hokimiyat doimo bir guruhning qo’lida jamlanadi. Bu jamiyat hayotida resurslarni taqsimlash, hokimiyat mexanizmini faoliyati va strategik qarorlar tizimini shakllantirishda o’ziga xos rol o’ynaydi.

Siyosiy elitaning jamiyatdagi roli faqatgina boshqaruv funksiyasidan iborat emas. Elita jamiyat barqarorligini ta’minlash, fuqarolar manfaatlarini muvozanatlash, ijtimoiy nizolarni boshqarish, normativ-huquqiy tizimni shakllantirish va demokratik institutlarning samaradorligini mustahkamlashda ham hal qiluvchi o’rin tutadi. Siyosiy elitaning qarorlari orqali davlat siyosati mazmuni aniqlanadi: u ta’lim, sog’liqni saqlash, iqtisodiyot, xavfsizlik va madaniyat sohalarida amalga oshiriladigan yo’nalishlarni belgilaydi. Masalan, parlament va hukumat vakolatlaridagi gender ko’rsatkichlariga oid statistik ma’lumotlar siyosiy elita tarkibidagi ijtimoiy muvozanatga oid holatni ochib beradi. 2024-yilda parlament vakolatlarining dunyo bo’yicha taxminan 27 % atigi ayollar tomonidan egallanganligi ko’rsatildi — bu raqam ilgari past bo’lsa ham, siyosiy elita strukturida hanuzgacha gender notengligini anglatadi. Shuningdek, vazirlik darajasidagi kabinet lavozimlarida ayollar

oʻrtacha 23.3 % ulushga ega boʻlishi global siyosiy strukturadagi gender balansining cheklanganligini koʻrsatadi [6]. Bu statistika siyosiy elitaning tarkibiy xususiyatlari va jamiyatdagi muvozanat masalalarini yanada chuqur tahlil etishni talab qiladi.

Yana bir muhim jihat shundaki, bugungi globallashtirish sharoitida siyosiy elitaning roli yanada murakkablashmoqda. Endilikda siyosiy elita nafaqat milliy siyosatni shakllantiradi, balki global jarayonlar, xalqaro hamkorlik, ekologik muammolar va axborot oqimlarini ham nazarda tutadigan strategiyalar ishlab chiqishi lozim. Bu esa elita uchun yuqori intellektual salohiyat, innovatsion yondashuv va jamiyat bilan samarali muloqotni talab etadi. Shu tariqa, siyosiy elita nafaqat hukmron guruh sifatida, balki jamiyatning strategik yoʻnalishlarini belgilovchi institut sifatida mustahkamlanadi.

Siyosiy elitaning jamiyat hayotidagi oʻziga xos ishtiroki uni jamiyat boshqaruvi ijtimoiy mexanizmining markaziga qoʻyadi. Siyosiy elita strategik qarorlarni qabul qilish, ijtimoiy resurslarni taqsimlash, demokratik institutlarning barqarorligini taʼminlash va jamiyat manfaatlarini muvozanatlash funktsiyalarini bajaradi. Statistik maʼlumotlar esa siyosiy elitaning tarkibi va jamiyatdagi muvozanat haqida aniq tasavvur beradi hamda ularni tanqidiy tahlil qilish zaruratini koʻrsatadi.

Siyosiy elita jamiyat hayotida nafaqat boshqaruv funksiyasini bajaruvchi, balki ijtimoiy jarayonlar, normativ-huquqiy tizimlar va ijtimoiy munosabatlar muvozanatini saqlashda ham markaziy rol oʻynaydi. Uning faoliyati keng qamrovli boʻlib, davlat siyosatini belgilashdan tashqari, ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, manfaatlar muvozanatini saqlash, normativ huquqiy bazani shakllantirish hamda ijtimoiy nizolarni boshqarish kabi koʻplab funksiyalarni ham oʻz ichiga oladi.

Avvalo, siyosiy elitaning eng muhim funktsiyalaridan biri — ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash. Bu faqat tartib-intizomni saqlash bilan cheklanmaydi: elita iqtisodiy, madaniy va siyosiy sohalarida uzluksiz oʻzgarishlar yuz berayotgan murakkab jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va inklyuzivlik siyosatini olib boradi.

Siyosiy elita manfaatlar muvozanatini saqlash nuqtai nazaridan ham muhim rol oʻynaydi. Jamiyatda turli ijtimoiy guruhlar, etnik jamoalar yoki iqtisodiy qatlamlar oʻrtasida manfaat toʻqnashuvi yuzaga kelganda, elita vositachilik vazifasini bajaradi. U shaffof siyosiy institutlar yordamida nizolarni hal etadi va ijtimoiy konsensusni shakllantiradi. Masalan, Global Peace Index (GPI) hisobotlariga koʻra, tinchlik indeksi yuqori boʻlgan davlatlarda siyosiy elitaning xalqaro va ichki nizolarni hal etishdagi samaradorligi yuqori ekanligi aniqlangan. Bu esa jamiyatda ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga xizmat qilmoqda [7].

Normativ-huquqiy bazani shakllantirish — siyosiy elitaning yana bir asosiy funksiyasi. Parlamentlar, hukumat va sud tizimi elitaning demokratik nazoratiga asoslangan siyosat va qonunchilik mexanizmlarini ishlab chiqadi. Masalan, koʻplab davlatlarda soʻnggi oʻn yillikda qabul qilingan ijtimoiy himoya qonunlari orqali qashshoqlikka qarshi kurash, sogʻliqni saqlash tizimini takomillashtirish va taʼlim imkoniyatlarini kengaytirish yoʻnalishida sezilarli oʻzgarishlar amalga oshirildi. Bu jarayon siyosiy elitaning faolligi tufayli ijtimoiy institutlarning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, siyosiy elita fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlikda siyosiy qarorlarning ijtimoiy qabul qilinishini taʼminlaydi. Aksar demokratik davlatlarda siyosiy partiyalar, nodavlat tashkilotlar, ekspert guruhlari va fuqarolik platformalari elita bilan uzviy aloqada boʻlib, siyosatni muhokama qiladi hamda unga ijtimoiy fikrni kiritadi. Masalan, bir qator Yevropa davlatlarida fuqarolik jamiyati institutlari orqali oʻtgan soʻnggi soʻrov natijalari shuni koʻrsatdiki, xalqning taxminan 60-70 % ijtimoiy siyosatning

shakllanishida bevosita ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak deb hisoblaydi. Bu siyosiy elita va fuqarolar o'rtasidagi o'zaro muloqotning mustahkamligini anglatadi.

Shu bilan birga, statistik tahlillar siyosiy elitaning ijtimoiy barqarorlik va manfaatlar muvozanatini ta'minlashda hali ham turli muammolar mavjudligini ko'rsatadi. Masalan, gender notengligi ko'rsatkichlariga qaraganda, dunyo bo'yicha siyosiy elitaning yuqori lavozimlarida ayollar o'rtacha 30 % atrofida ishtirok etadi, bu esa siyosiy qarorlar qabul qilinishida muvozanatning to'la ta'minlanmaganligini bildiradi. Bu holat siyosiy elitaning strukturaviy xususiyatlarini foydalanuvchi muhitidan ajratib bo'lmashligini ham ko'rsatadi [8].

Umuman olganda, siyosiy elitaning jamiyat hayotidagi ishtiroki oddiy boshqaruv chegarasidan ancha kengroq bo'lib, u ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, manfaatlar muvozanatini saqlash, normativ-huquqiy tizimni shakllantirish va fuqarolik jamiyati bilan uzviy hamkorlikni tashkil etish kabi kompleks funksiyalarni bajaradi. Ushbu funksiyalar jamiyatni strategik yo'nalishda rivojlantirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va barqaror taraqqiyotga yo'naltirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Siyosiy elita jamiyat hayotida ko'p qirrali va strategik ahamiyatga ega bo'lgan funksiyalarni bajaradi. Ularning faoliyati oddiy boshqaruv yoki ma'muriy vazifalar bilan cheklanib qolmaydi, balki jamiyatning umumiy rivojlanish yo'nalishini belgilash, ijtimoiy jarayonlarni muvofiqlashtirish va davlat siyosatini shakllantirish kabi murakkab vazifalarni ham o'z ichiga oladi. Siyosiy elita eng avvalo strategik rejalashtirish funksiyasini bajaradi: uzoq muddatli taraqqiyot dasturlari, iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar, xavfsizlik siyosati va institutsional o'zgarishlar aynan ular tomonidan ishlab chiqiladi. Masalan, Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, uzoq muddatli rivojlanish strategiyalari qabul qilingan davlatlarda iqtisodiy o'sish sur'atlari barqaror bo'lib, oxirgi 20 yil davomida o'rtacha yillik o'sish 4–5 % ni tashkil etgan. Bu siyosiy elitaning strategik qarorlari iqtisodiy institutlar faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatishini anglatadi.

Globallashuv va raqamli texnologiyalar taraqqiyoti siyosiy elita faoliyatining mazmuni va uslubini tubdan o'zgartirmoqda. Avvallari siyosiy qarorlar asosan milliy doira va ichki ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda siyosiy elita global iqtisodiy integratsiya, xalqaro xavfsizlik, ekologik muammolar, migratsiya oqimlari va axborot oqimlarining tezlashuvi kabi omillarni ham inobatga olgan holda qaror qabul qilishi zarur [9]. Bu esa siyosiy boshqaruvni yanada murakkab, ko'p darajali va tezkor jarayonga aylantiradi.

Shuningdek, axborot ochiqligi zamonaviy siyosiy boshqaruvning ajralmas tamoyiliga aylanib, siyosiy elita bilan jamiyat o'rtasidagi masofani sezilarli darajada qisqartirmoqda. Raqamli texnologiyalar, ochiq ma'lumotlar (open data) portallari, ijtimoiy tarmoqlar va onlayn muloqot platformalari orqali fuqarolar siyosiy jarayonlar haqida tezkor va to'liq ma'lumot olish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Bu esa siyosiy elita faoliyatining shaffofligini oshirib, qarorlar qabul qilish jarayonini jamoatchilik uchun tushunarli va kuzatiladigan holga keltiradi.

BMTning E-Government Development Index hisobotiga ko'ra, elektron hukumat tizimi rivojlangan davlatlarda fuqarolarning davlat xizmatlaridan foydalanish darajasi 25–35 % ga yuqori bo'ladi. Ochiq ma'lumotlar siyosati yuritilgan mamlakatlarda esa fuqarolarning hukumatga bo'lgan ishonchi an'anaviy boshqaruv tizimiga ega davlatlarga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekani qayd etilgan. OECD tahlillarida ochiq ma'lumotlar va raqamli

platformalar orqali jamoatchilik bilan muloqot qiluvchi davlatlarda davlat xizmatlarining samaradorligi oshgani va byurokratik jarayonlar qisqargani ko’rsatiladi [10].

Shunday qilib, axborot ochiqligi va innovatsion yondashuv siyosiy elita faoliyatini zamonaviy talablar asosida tashkil etishga yordam beradi. Ular jamiyat bilan samarali muloqotni yo’lga qo’yadi, qarorlarning ijtimoiy qabul qilinishini oshiradi va siyosiy boshqaruv samaradorligini ta’minlab, jamiyat taraqqiyotiga sezilarli hissa qo’shadi.

Xulosa. Jamiyat hayotida siyosiy elitaning ishtiroki murakkab, ko’p qirrali va strategik ahamiyatga ega bo’lgan ijtimoiy hodisa ekanligi yuqoridagi tahlillarda yaqqol namoyon bo’ldi. Siyosiy elita nafaqat davlat boshqaruvini amalga oshiruvchi guruh, balki jamiyat taraqqiyotining yo’nalishini belgilovchi, ijtimoiy institutlar faoliyatini muvofiqlashtiruvchi va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy kuch sifatida namoyon bo’ladi. Ularning qarorlari iqtisodiyot, ta’lim, sog’liqni saqlash, madaniyat, xavfsizlik kabi jamiyatning tayanch sohalariga bevosita ta’sir ko’rsatadi va ijtimoiy tizimning qanday ishlashini belgilab beradi.

Tahlillar shuni ko’rsatadiki, siyosiy elitaning samaradorligi faqat rasmiy vakolatlar bilan emas, balki legitimlik, ijtimoiy ishonch, shaffoflik va hisobdorlik kabi omillar bilan ham chambarchas bog’liqdir. Korrupsiya, manfaatlar to’qnashuvi va yopiq boshqaruv siyosiy elita obro’sini pasaytirib, jamiyatda ishonchsizlik va beqarorlikni kuchaytiradi. Aksincha, ochiq boshqaruv, ommaviy axborot vositalari va fuqarolik jamiyati bilan hamkorlik siyosiy legitimlikni mustahkamlab, ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi.

Xulosa qilib aytganda, siyosiy elita jamiyat hayotining markaziy boshqaruv mexanizmi sifatida ijtimoiy taraqqiyotning asosiy drayveri hisoblanadi. Ularning faoliyati samaradorligi jamiyat barqarorligi, iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy adolat va demokratik institutlarning mustahkamligida o’z aksini topadi. Shu sababli siyosiy elitaning jamiyat hayotidagi o’ziga xos xususiyatlarini chuqur ilmiy tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. International Telecommunication Union. (2023). Measuring digital development: Facts and figures 2023. ITU.
2. Institute for Economics & Peace. (2023). Global Peace Index 2023. Vision of Humanity.
3. Michels, R. (1915). Political parties: A sociological study of the oligarchical tendencies of modern democracy. Hearst’s International Library.
4. Mosca, G. (1939). The ruling class. McGraw-Hill.
5. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022). Government at a glance 2022. OECD Publishing.
6. Pareto, V. (1935). The mind and society. Harcourt, Brace.
7. Transparency International. (2023). Corruption perceptions index 2023.
8. United Nations. (2023). E-government survey 2023: The future of digital government. UN DESA.
9. UNESCO. (2023). Global education monitoring report 2023. UNESCO Publishing.
10. World Bank. (2023). Worldwide governance indicators. World Bank.